Handzame Aarsgat (Kortemark, West-Vlaanderen)

Projectcode: 2017E77
Juni 2017

ARCHEOLOGIENOTA
BUREAUONDERZOEK (FASE 0)
DEEL 1: RESULTATEN VAN HET BUREAUONDERZOEK

Colofon

Ruben Willaert bvba
Ten Briele 14 bus 15
8200 Sint-Michiels-Brugge

Auteurs: Wouter Van Goidsenhoven, Joren De Tollenaere, Aaron Willaert en Clara Thys
Wetenschappelijke begeleiding: Dieter Demey

Het eventuele nummer van het wettelijk depot of het buitenlandse equivalent hiervan: /
De naam en het erkenningsnummer van de erkende archeoloog:
Janiek De Gryse, OE/ERK/Archeoloog/2015/00043

© Ruben Willaert bvba, Sint-Michiels-Brugge, 2017
Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ruben Willaert bvba.

Ruben Willaert bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

INHOUDSTAFEL

Deel 1: Resultaten van het bureauonderzoek 5

1.1 Beschrijvend gedeelte 5

1.1.1 Administratieve gegevens 5

1.2 Onderzoeksopdracht 7

1.2.1 Onderzoekskader 7
1.2.2 Juridische context 7
1.2.3 Randvoorwaarden 7
1.2.4 Archeologische voorkennis van het terrein 7
1.2.5 Geplande ingrepen en hun impact op het bodemarchief 8
1.2.6 Onderzoeksmethode- en strategie 10
1.2.6.1 Methode 10
1.2.6.2 Fysisch geografische situatie 10
1.2.6.3 Bekende archeologische vindplaatsen 10
1.2.6.4 Archeologische indicatoren en cultuurhistorisch kader 10
1.2.6.5 Verstoringshistoriek 11

1.3 Assessmentrapport 12

1.3.1 Ruimtelijke situering 12
1.3.2 Beschrijving aardwetenschappelijke gegevens 13
1.3.2.1 Traditionele landschappenkaart (geomorfologie) 14
1.3.2.2 Geologie 15
1.3.2.2.1 Tertiair 15
1.3.2.2.2 Quartair 16
1.3.2.3 Bodem 17
1.3.2.3.1 Bodemtypes 17
1.3.2.3.2 Bodemerosie 18
1.3.2.4 Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHMV) en hoogteverloop 19
1.3.2.5 Hydrografie 21
1.3.3 Gekende archeologische waarden 22
1.3.3.1 Historisch en cartografisch onderzoek 22
1.3.3.1.1 Historische achtergrond 22
1.3.3.1.2 Historische kaarten 23
1.3.3.1.3 Huidige gebruik en verstoringen 25
1.3.3.2 Beschrijving van de gekende archeologische waarden 30

1.4 Synthese 33

1.4.1.1 Interpretatie van aan- of afwezigheid van archeologisch erfgoed 33

Deel 2: Bibliografie.....34

Deel 3: Bijlagen.....35

FIGURENLIJST (2017E77)

Figuur 1: Projectgebied weergegeven op de GRB-basiskaart met aanduiding het kadasternummer (Bron: Geopunt 6
Figuur 2: Projectgebied weergegeven op de topografische kaart van België (Bron: Geopunt).....6
Figuur 3: Verkavelingsplan 9
Figuur 4: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 (Bron: Geopunt) 12
Figuur 5: Projectgebied weergegeven op de traditionele landschappenkaart (Bron: Geopunt) 14
Figuur 6: Projectgebied weergegeven op de Tertiair Geologische Kaart (Bron: Geopunt) 15
Figuur 7: Projectgebied weergegeven op de Quartair Geologische Kaart (Bron: Geopunt) 16
Figuur 8: Projectgebied weergegeven op de bodemkaart (Bron: Geopunt).....17
Figuur 9: Projectgebied weergegeven op de potentiële bodemerosiekaart per perceel (Bron: Geopunt) 18
Figuur 10: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (bron: Geopunt). 19
Figuur 11: Hoogteverloop van het projectgebied (van noord naar zuid) volgens de profiellijn weergegeven op het DHMV (bron: Geopunt). 20
Figuur 12: Projectgebied weergegeven met de verschillende waterlopen op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (bron: Geopunt). 21
Figuur 13: Projectgebied weergegeven op de Ferrariskaart, 1771-1777 (Bron: Geopunt) 23
Figuur 14: Projectgebied weergegeven op de Atlas der Buurtwegen, ca. 1840 (Bron: Geopunt) 24
Figuur 15: Projectgebied weergegeven op de Poppkaart, 1842-1879 (Bron: Geopunt) 24
Figuur 16: Projectgebied weergegeven op de loopgravenkaart, september 1918 (Memorymaps: Handzame-10-Armee-Belge-09Zarren-0918) 25
Figuur 17: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1971 (Bron: geopunt) 26
Figuur 18: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1979-1990 (Bron: Geopunt) 26
Figuur 19: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2000-2003 (Bron: Geopunt) 27
Figuur 20: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2008-2011 (Bron: Geopunt) 27
Figuur 21: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 (Bron: Geopunt) 28
Figuur 22: Huidige toestand van het terrein 29
Figuur 23: Projectgebied weergegeven op het DHMV met aanduiding van de CAI (Bron: Geopunt) 30

TABELLENLIJST (2017E77)

Tabel 1: Administratieve gegevens: De administratieve gegevens identificeren de actoren die betrokken zijn bij het vooronderzoek en de locatie van het vooronderzoek. 5
Tabel 2: Overzicht van de aardwetenschappelijke gegevens. 13
Tabel 3: Overzicht van de aanwezige CAI. 30

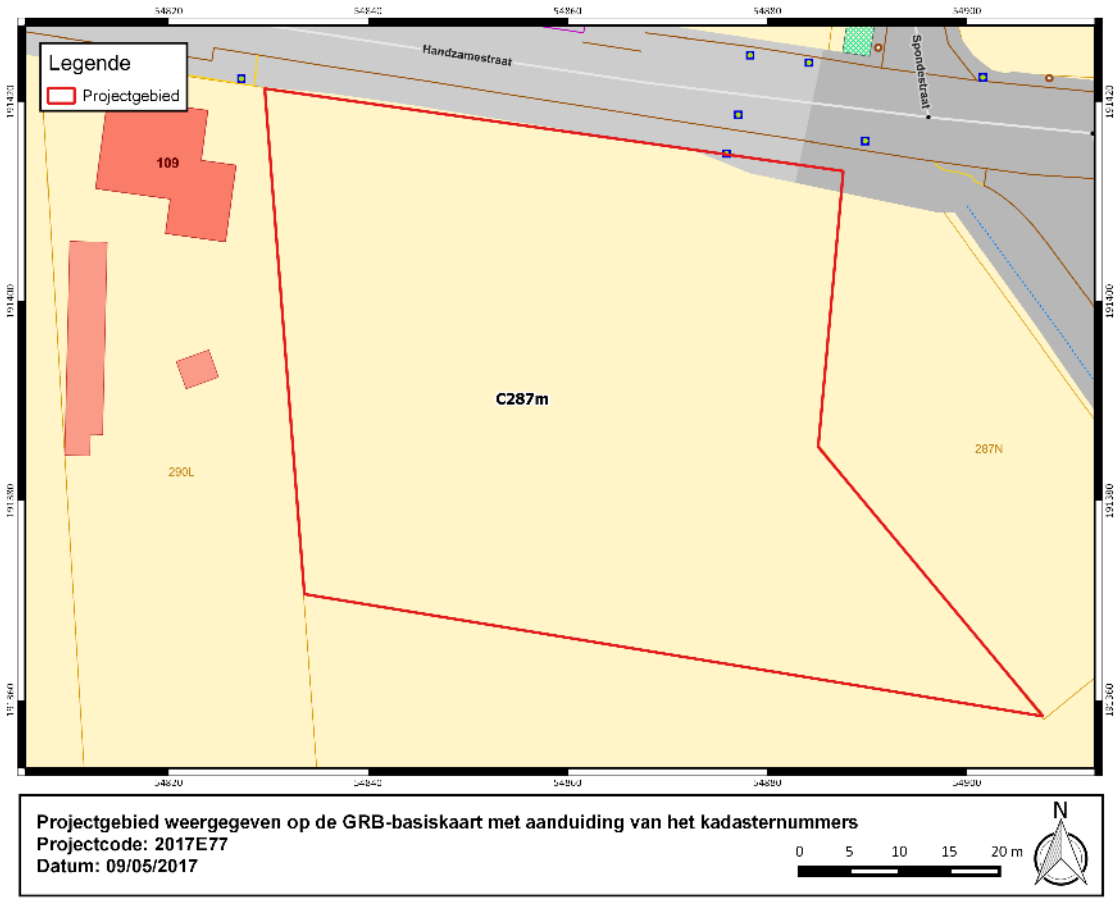
Deel 1: Resultaten van het bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

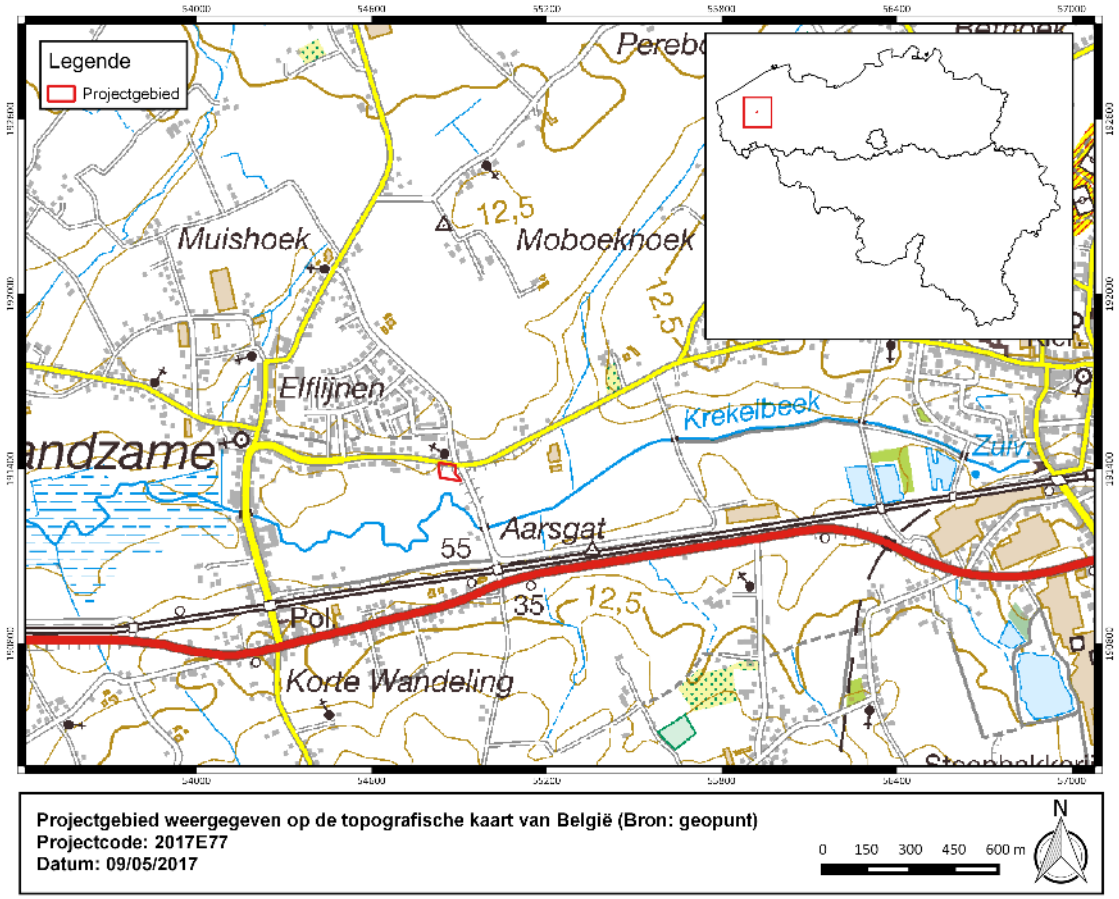
1.1.1 Administratieve gegevens

Tabel 1: Administratieve gegevens: De administratieve gegevens identificeren de actoren die betrokken zijn bij het vooronderzoek en de locatie van het vooronderzoek.

a) De locatie van het vooronderzoek met vermelding van:	Provincie	West-Vlaanderen
	Gemeente	Kortemark
	Deelgemeente	Handzame
	Postcode	8610
	Adres	Handzamestraat 8610 Handzame
	Toponiem	Handzame Aarsgat
	Bounding box (Lambertcoördinaten)	X_{min} = 54805 Y_{min} = 191353 X_{max} = 54912 Y_{max} = 191427
b) Het kadasterperceel met vermelding van gemeente, afdeling, sectie, perceelsnummer of -nummers en kaartje	Kortemark, Afdeling 2, Sectie C, deel van nr 287m Figuur 1	
c) Een topografische kaart van het onderzochte gebied waarvan de schaal afgestemd is op de grootte van het projectgebied	Figuur 2	
d) Alle betrokken actoren en specialisten	Janiek De Gryse (erkend archeoloog) Dieter Demey (projectleider archeologie) Wouter Van Goidsenhoven (archeoloog) Clara Thys (archeoloog) Joren De Tollenaere (aardkundige) Aaron Willaert (historicus)	
e) Personen buiten het project die geraadpleegd of betrokken werden voor algemene wetenschappelijke advisering	/	

Figuur 1: Projectgebied weergegeven op de GRB-basiskaart met aanduiding het kadasternummer (Bron: Geopunt

Figuur 2: Projectgebied weergegeven op de topografische kaart van België (Bron: Geopunt)

1.2 Onderzoeksopdracht

1.2.1 Onderzoekskader

Aanleiding van onderhavig bureauonderzoek vormt de geplande realisatie van een verkaveling. Het projectgebied wordt in deze studie Handzame Aarsgat genoemd.
Met onderhavig bureauonderzoek wordt de eerste stap gezet van archeologisch vooronderzoek met het oog op het bekomen van een bekrachtigde archeologienota en aldus de behartiging van de archeologische belangen binnen de planrealisatie conform het actueel Vlaams erfgoedbeleid.
Het archeologisch vooronderzoek betracht vooreerst archeologische artefacten en sites op te sporen binnen de grenzen van Handzame Aarsgat. Finaal formuleert het archeologisch vooronderzoek een beargumenteerde inschatting van het potentieel voor kennisvermeerdering van eventueel aanwezige archeologische resten binnen de grenzen van het projectgebied en hoe hiermee om te gaan in het kader van de planuitvoering.

Een dergelijke inschatting kan gebeuren na het beantwoorden van de volgende onderzoeksvragen:
- Wat is op basis van de bestaande bronnen, het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van één of meerdere archeologische sites?
- Indien niet, kan de afwezigheid van indicaties op basis van de resultaten van het bureauonderzoek verklaard worden?
- Indien wel, kan op basis van bestaande bronnen bepaald worden wat de aard, datering en bewaring is?
- Wat is de verstoringshistoriek van het plangebied en welke invloed heeft dit op het archeologisch potentieel van het terrein?
- Welke impact hebben de geplande werken op het archeologisch bodemarchief?
- Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site?

1.2.2 Juridische context

Het projectgebied bevindt zich in een zone volgens het gewestplan bestemd als woongebied. Het terrein valt noch samen met een archeologische site, noch met een vastgestelde archeologische zone, noch met een zone waar geen archeologie te verwachten valt. Deze archeologienota wordt opgemaakt naar aanleiding van een geplande verkavelingsvergunningsaanvraag waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m^2 of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 3000 m^2 of meer bedraagt.
De oppervlakte van het plangebied in kwestie bedraagt 3007 m^2; vandaar is men verplicht een bekrachtigde archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag.

1.2.3 Randvoorwaarden

Voor het bureauonderzoek worden enkel toegankelijke en beschikbare bronnen gebruikt.

1.2.4 Archeologische voorkennis van het terrein

Binnen de grenzen van projectgebied Handzame Aarsgat werd in het verleden geen archeologisch onderzoek uitgevoerd.
In de omgeving zijn wel enkele archeologische vindplaatsen gekend (cfr. infra).

1.2.5 Geplande ingrepen en hun impact op het bodemarchief

Oppervlakte projectgebied: ca. 3007 m²

De opdrachtgever plant een kleinschalige verkaveling met loten langs de Handzamestraat bestemd voor de oprichting van eengezinswoningen:

1 lot voor alleenstaande bebouwing

Lot 1 = 1032 m²

4 loten voor halfopen bebouwing

Lot 2: 550 m²
Lot 3: 550 m²
Lot 4: 525 m²
Lot 5: 735 m²

Aard en de locatie van elke ingreep in de bodem

Oprichting nieuwbouwwoningen

Er worden nieuwbouwwoningen opgericht in de daarvoor voorzien zone voor hoofdgebouwen. De belangrijkste ingreep is het voorzien van funderingen voor de woningen.

Voorzien van regenwater- en septische putten

Voor elk lot

Voorzien leidingen

Er zullen leidingen worden voorzien voor de private riolering, aansluiting op water, gas, telenet, proximus en andere nutsleidingen.

EXACTE OPPERVLAKTE & AFMETINGEN VOOR ELKE INGREEP IN DE BODEM

OPRICHTEN NIEUWBOUWWONINGEN

LOT	Max. oppervlakte ingreep	Max. breedte ingreep	Max. lengte ingreep
1	180 m²	9 m	20 m
2	120 m²	8 m	15 m
3	120 m²	8 m	15 m
4	112,5 m²	7,5 m	15 m
5	110,9 m²	6,36m à 8,42m	15 m

VOORZIEN REGENWATER- EN SEPTISCHE PUTTEN

Voor het voorzien van een regenwaterput wordt rekening gehouden met een totale uitgravingsoppervlakte van ±10m². Dit komt neer op een zone met een diameter van 3,6m.

VOORZIEN LEIDINGEN

Voor het voorzien van de diverse leidingen wordt rekening gehouden met een totale uitgravingsoppervlakte van ±10m².

<u>Dieptes t.a.v. het maaiveld</u>

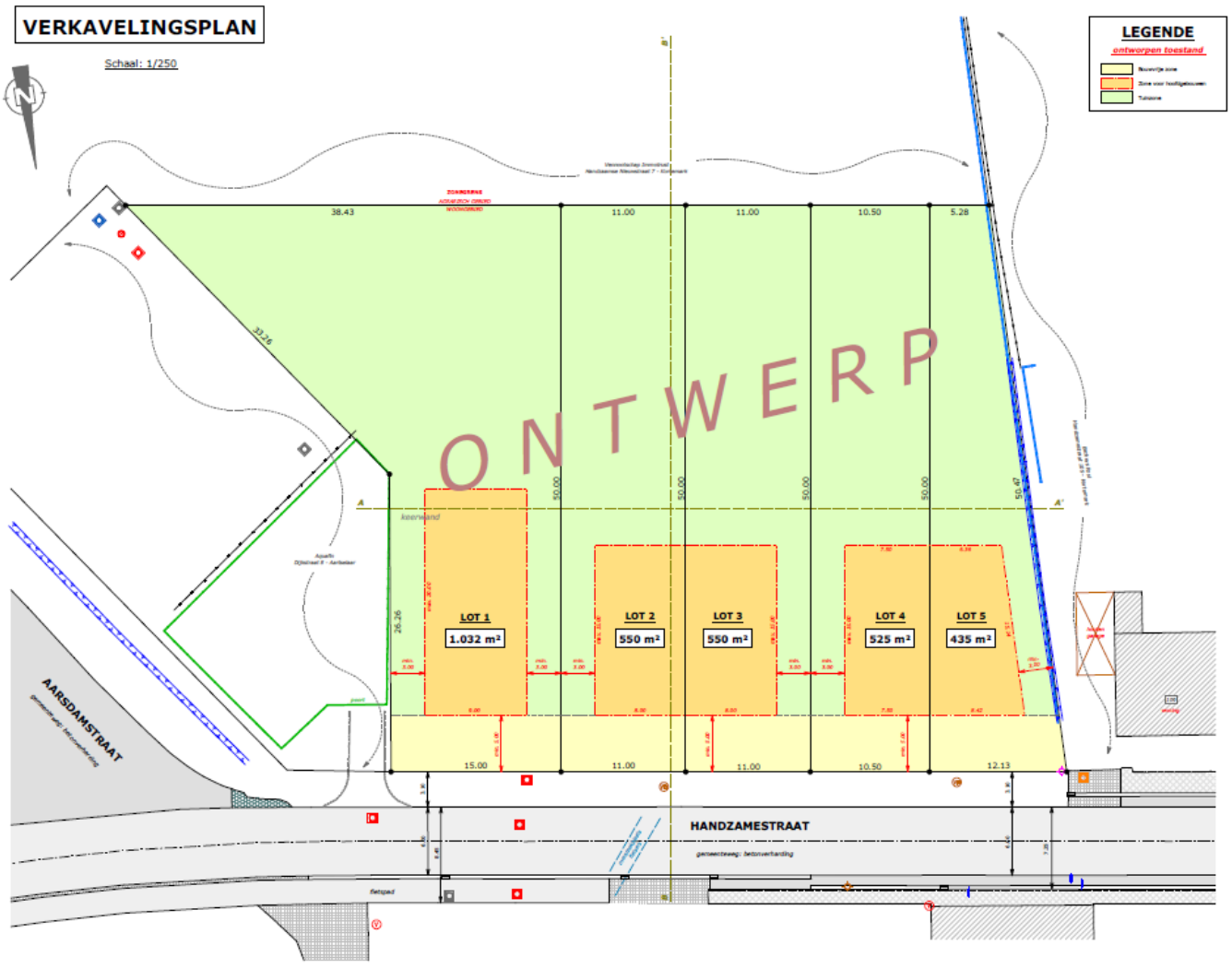
OPRICHTEN NIEUWBOUWWONINGEN

De uitgravingsdiepte voor de funderingen zal normaal niet meer bedragen dan 1m diepte t.o.v. het maaiveld.

VOORZIEN REGENWATER- EN SEPTISCHE PUTTEN
Voor het voorzien van een regenwaterput wordt rekening gehouden met een uitgravingsdiepte van 2,5m t.o.v. het maaiveld.

VOORZIEN LEIDINGEN
De uitgravingsdiepte voor de leidingen zal normaal niet meer bedragen dan 1m diepte t.o.v. het maaiveld.

Zie bijlage voor plan OT

Figuur 3: Verkavelingsplan

1.2.6 Onderzoeksmethode- en strategie

1.2.6.1 Methode

Het archeologisch potentieel drukt een verwachting uit ten aanzien van voorkomen, aard, gaafheid en conservering van de archeologische resten in de ondergrond van de planlocatie. Het archeologisch potentieel is gebaseerd op vier variabelen: fysisch-geografische situatie, bekende archeologische vindplaatsen, archeologische indicatoren en verstoringshistoriek.

1.2.6.2 Fysisch geografische situatie

Geologische, geomorfologische en bodemkundige data informeren over de genese van het landschap in het plangebied, de bodemopbouw en de ligging en de stratigrafische positie van sedimenten waarin archeologische fenomenen kunnen voorkomen. Een aantal (prehistorische) vindplaatstypen kunnen bovendien uitgesproken gekoppeld worden aan specifiek aanwijsbare landschapsvormen. De aardkundige data laten ook toe om een verwachting te formuleren ten aanzien van de verschijningsvorm, d.i. de conserveringsgraad van het archeologische erfgoed.
Volgend kaartmateriaal werd geconsulteerd t.b.v. de aardkundige analyse van de projectlocatie:

- Tertiair geologische kaart van Vlaanderen
- Quartair geologische kaart van Vlaanderen
- Bodemkaart
- Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen
- Hydrografische kaart van Vlaanderen
- Bodemerosie kaart
- Geomorfologische kaart

1.2.6.3 Bekende archeologische vindplaatsen

Dit wijst op vindplaatsen waar de fysieke neerslag van menselijke activiteiten uit het verleden reeds werd vastgesteld en gedocumenteerd. Om een overzicht te krijgen van de bekende archeologische vindplaatsen binnen het projectgebied werd de Centrale Archeologische Inventaris van Agentschap Onroerend Erfgoed geraadpleegd.

1.2.6.4 Archeologische indicatoren en cultuurhistorisch kader

Archeologische indicatoren omvatten diverse datacategorieën zoals resultaten van non-intrusieve archeologische prospectietechnieken (bijvoorbeeld vondstmeldingen van metaaldetectie), toevallige vondsten bij niet-archeologische graafwerken, maar vooral ook historisch-cartografische, iconografische data en fotocollecties.
Om bij deze casus inzicht te verwerven over de archeologische indicatoren in het plangebied werd onderstaand historisch kaartmateriaal geanalyseerd:

- Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgenomen op initiatief van de graaf de Ferraris (1771-1778)
- Atlas der Buurtwegen uit ca. 1841
- Kadasterkaart van Philippe-Christian Popp (1842-1879)
- Loopgravenkaart (1918)

Op basis van dit kaartmateriaal kan het landgebruik vanaf de tweede helft van de 18de eeuw vastgesteld worden en de eventuele gevolgen ervan op het archeologisch bodemarchief ingeschat worden.
Deze gegevens werden aangevuld met informatie afkomstig uit archeologische en historische literatuur, daarnaast is ook gebruik gemaakt van data over de lokale toponymie en geschiedenis.
De keuze van de bronnen is gebaseerd op graad van relevantie en toegankelijkheid.

Om het cultuurhistorische kader van het projectgebied in kaart te brengen, werd het kaartmateriaal beschikbaar op Geoportaal geconsulteerd.

1.2.6.5 Verstoringshistoriek

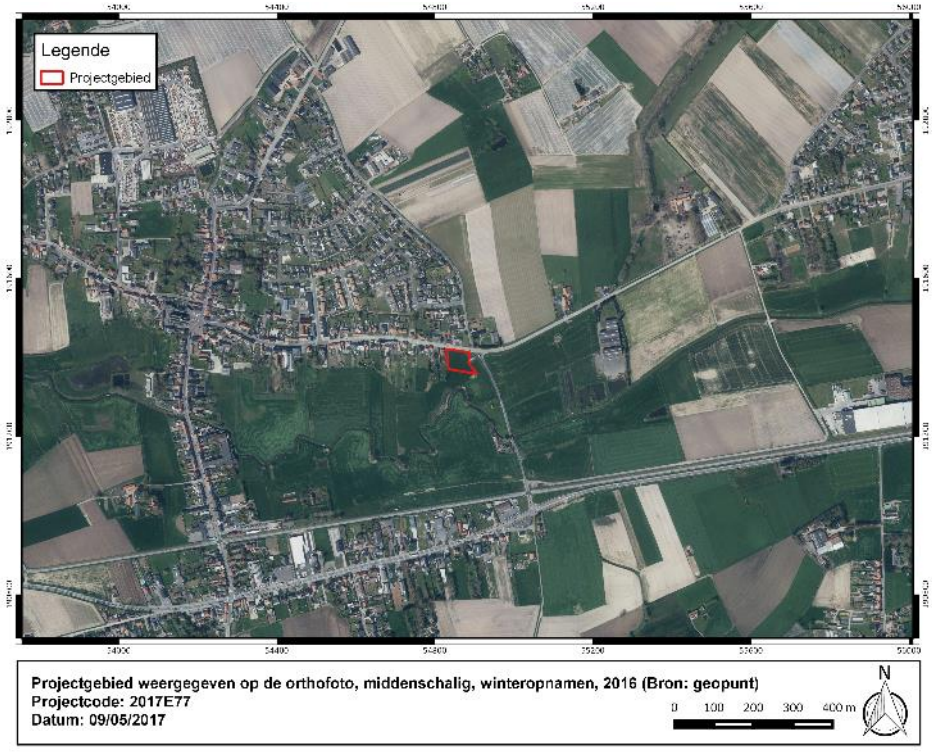
De verstoringsgraad van de planlocatie bepaalt in belangrijke mate de gaafheid en bewaringsgraad van het archeologische bodemarchief. Om een correcte inschatting van de verstoring van de bodem te kunnen maken kunnen allerhande bronnen van pas komen. Zo kan mondelinge informatie van vroegere gebruikers of bewoners, verslagen van bodemonderzoeken of informatie uit de aardwetenschappelijke kaarten een grote rol spelen bij het correct inschatten van de aanwezigheid en van de bewaringstoestand van de archeologische resten.

1.3 Assessmentrapport

Het assessmentrapport omvat alle relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal, die bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Dit rapport heeft als doel het plangebied binnen zijn archeologisch en landschappelijk kader te plaatsen, rekening houdend met de geplande bodemingrepen. De studie maakt gebruik van verschillende datasets, waarbij het uitgangspunt steeds het ontwerpplan van de toekomstige bodemingrepen is. Dit ontwerpplan wordt telkens geprojecteerd op de geologische, bodemkundige en historische kaarten. Alle kaartmateriaal werd vervaardigd met behulp van QGIS, een geografisch informatiesysteem.
Op basis van deze assessment van het projectgebied kan een gegronde argumentatie opgesteld worden over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen archeologische maatregelen, die uiteengezet worden in deel 2: het programma van maatregelen.

1.3.1 Ruimtelijke situering

Het onderzoeksterrein is gelegen in Handzame, deelgemeente van Kortemark, in de provincie West-Vlaanderen. Het dorp Handzame is gelegen op elf kilometer van Diksmuide, op drie kilometer van Kortemark, op acht kilometer van Staden en op negen kilometer van Torhout. Vanaf de kerk van Handzame naar het gehucht "Edewalle" is het drie kilometer en naar de kerk van Werken ca. tweeënhalve kilometer. Het is vier kilometer naar Zarren. Het grondgebied van Handzame vormt een centrale noord-zuidstrook binnen het grondgebied van de fusiegemeente Kortemark. Handzame paalt ten zuidwesten aan Zarren, ten noordwesten aan Werken, ten noordoosten (het gehucht "Edewalle") aan Ichtegem en ten oosten aan Kortemark. Het onderzoeksterrein grenst ten noorden aan de Handzamestraat. Ten oosten loopt de Aarsdamstraat.

Figuur 4: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 (Bron: Geopunt)

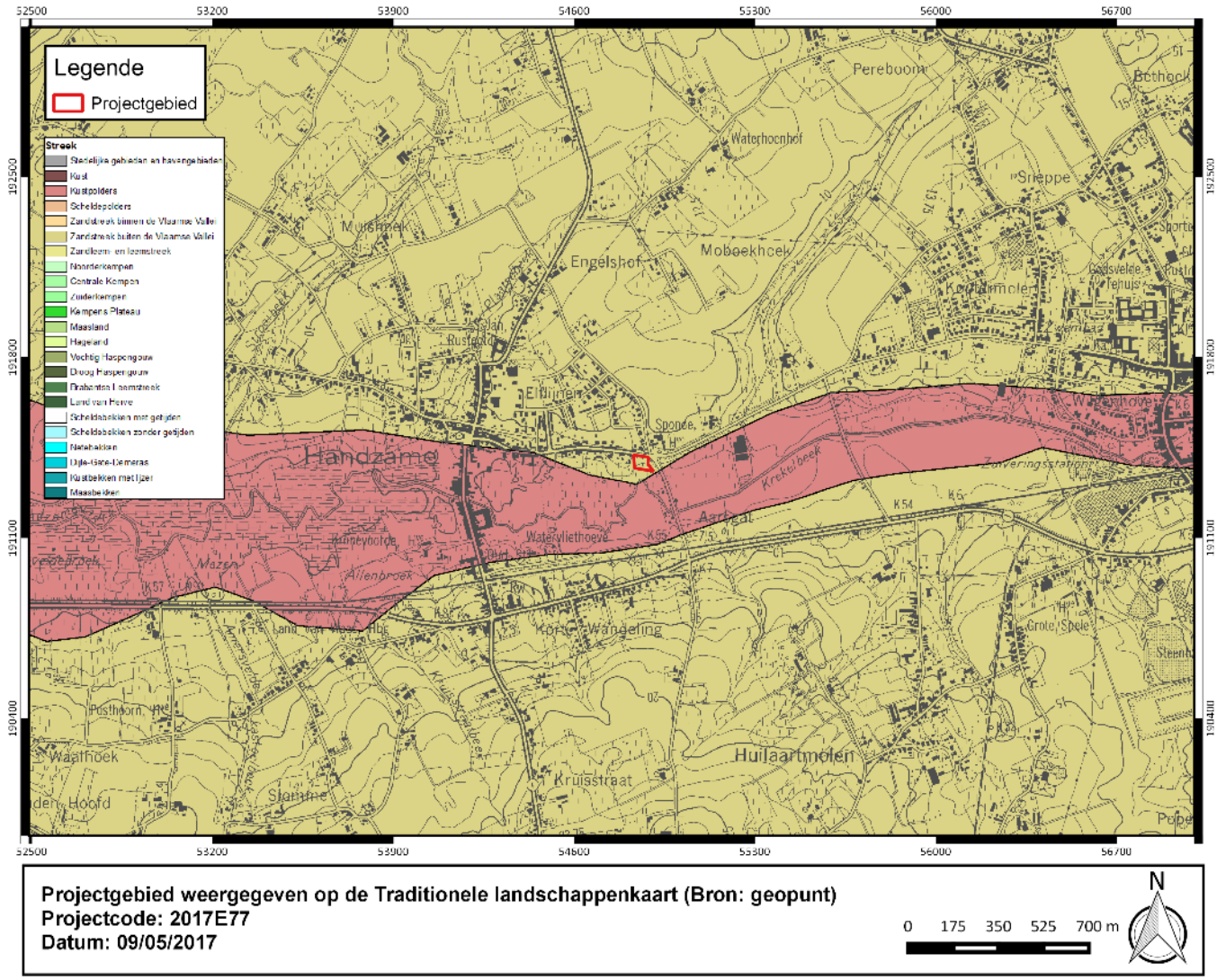
1.3.2 Beschrijving aardwetenschappelijke gegevens

Tabel 2: Overzicht van de aardwetenschappelijke gegevens.

Bron	***Informatie***
Traditionele landschappenkaart	Zandstreek buiten de Vlaamse Vallei
Tertiair	Lid van Kortemark (Fm. Tielt)
Quartair	Type 1a: fluviatiele afzetting/eolische afzetting/fluviatiele afzetting
Bodemtypes	OB, Sdc, Pep
Potentiële bodemerosie	Zeer laag
Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen	Gemiddelde hoogte ca. 7 m TAW
Hydrografie	IJzerbekken (deelbekken: Handzamevallei) Waterlopen: Handzamevaart, Plaatsebeek, Waterhoenbeek

1.3.2.1 Traditionele landschappenkaart (geomorfologie)

Het projectgebied is gelegen in de zandstreek buiten de Vlaamse Vallei.

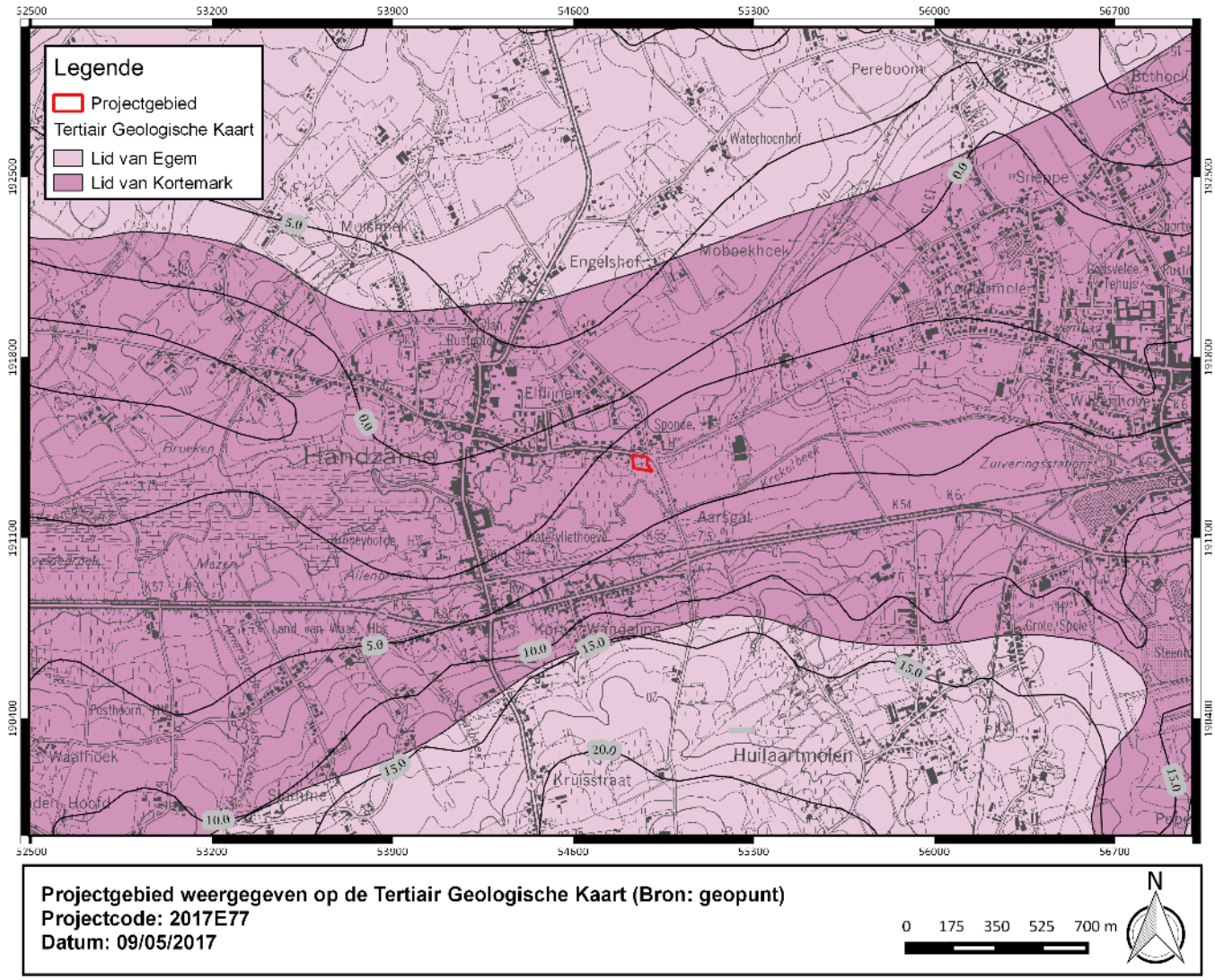
Projectgebied weergegeven op de Traditionele landschappenkaart (Bron: geopunt)
Projectcode: 2017E77
Datum: 09/05/2017

Figuur 5: Projectgebied weergegeven op de traditionele landschappenkaart (Bron: Geopunt)

1.3.2.2 Geologie

1.3.2.2.1 Tertiair

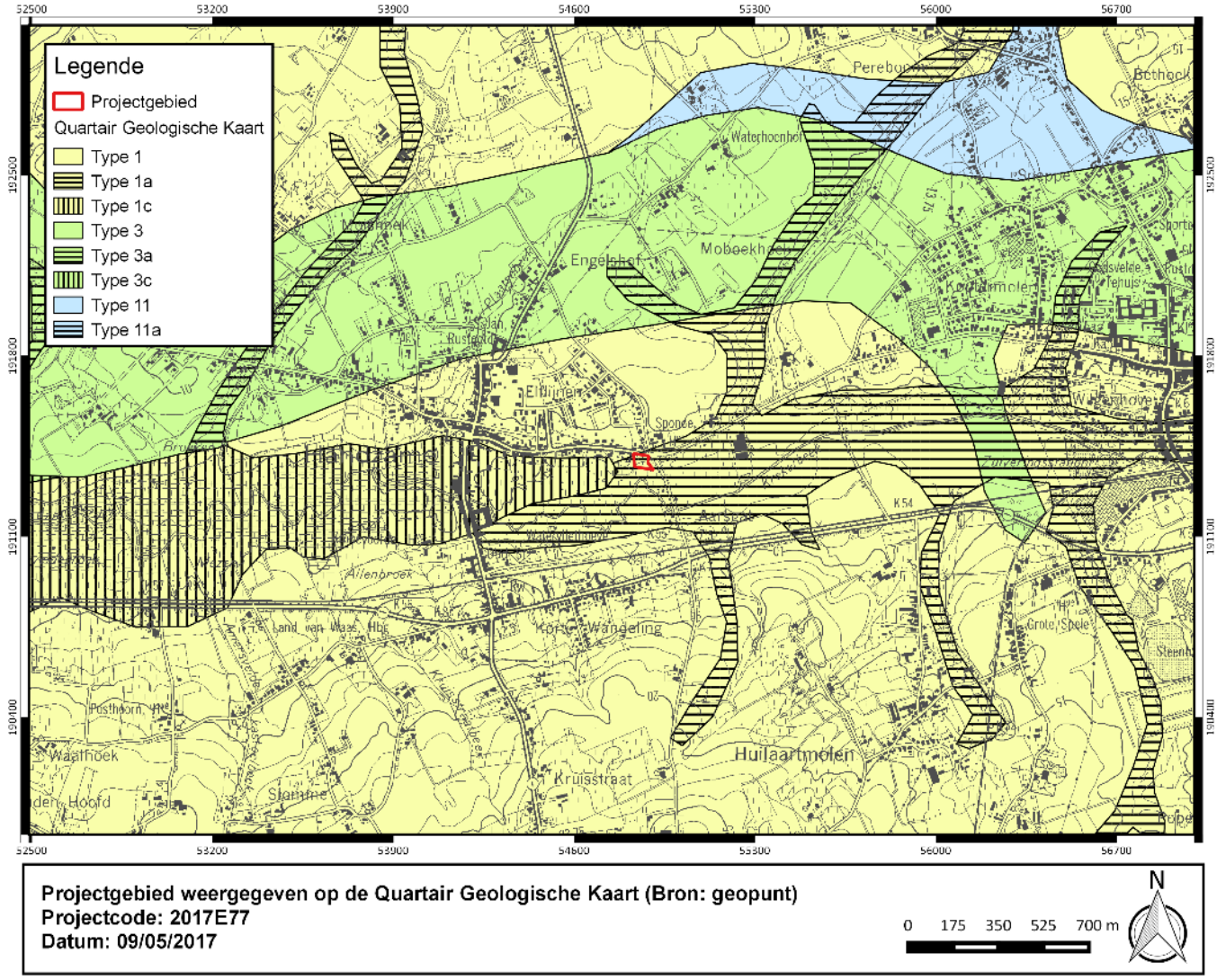
Het projectgebied is gelegen in het **Lid van Kortemark** (Formatie van Tielt). De Formatie van Tielt bestaat uit een fijn zandig en zandig marien sediment. Het oudste lid is het **Lid van Kortemark** en bestaat uit horizontaal gelamineerd fijn zandig grof silt en kleiig-siltig zeer fijn zand. Het is afgezet in de overgangszone tussen de buitenkust en de open shelf.

Figuur 6: Projectgebied weergegeven op de Tertiair Geologische Kaart (Bron: Geopunt)

1.3.2.2.2 Quartair

Het projectgebied is gelegen in het Quartair **Type 1a**. Dit type bestaat mogelijks uit een basis van fluviatiele afzetting van het Weichseliaan gevolgd door een eolische afzetting van het Weichseliaan tot mogelijk Vroeg-Holoceen (zand tot zandleem). Hierin kunnen eventueel Quartaire hellingsafzettingen voorkomen en lokaal kan deze afzetting afwezig zijn. De top bestaat uit fluviatiele afzettingen (organochemisch en perimarien incluis) van het Holoceen en mogelijks Tardiglaciaal.

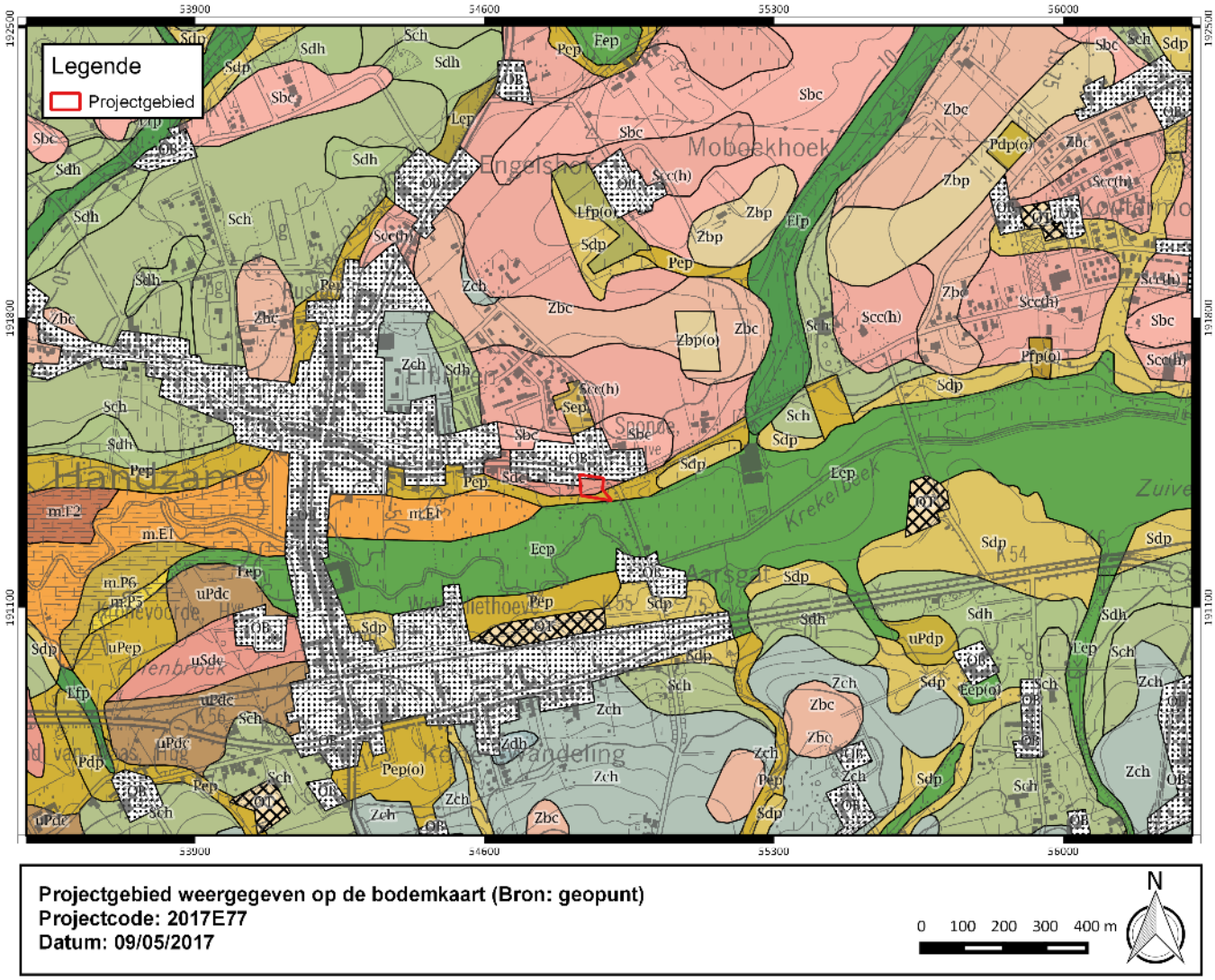

Figuur 7: Projectgebied weergegeven op de Quartair Geologische Kaart (Bron: Geopunt)

1.3.2.3 Bodem

1.3.2.3.1 Bodemtypes

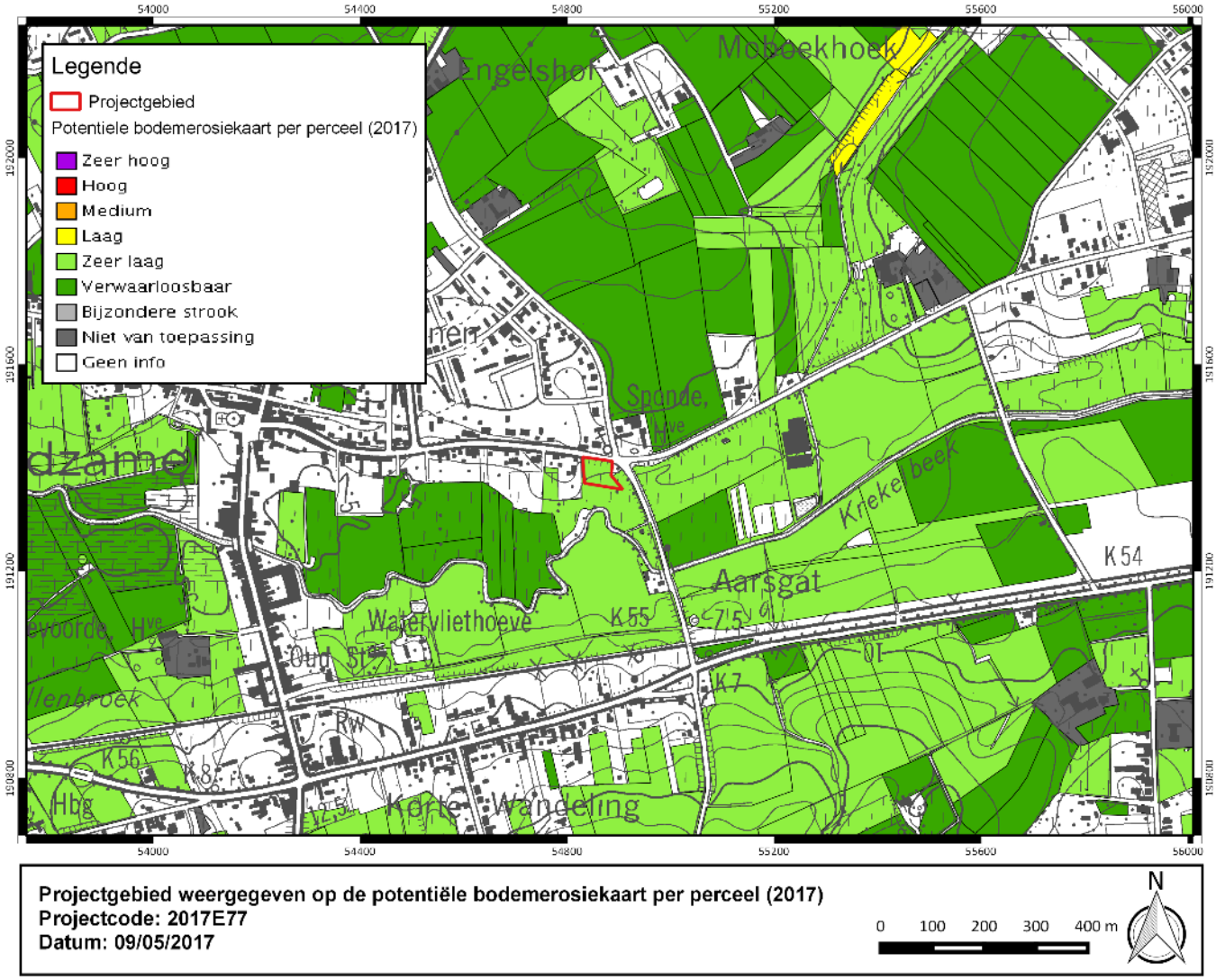
Het bodemtype **OB** is een kunstmatig bebouwde bodem waarbij de natuurlijke bodem sterk verstoord kan zijn en mogelijks niet te herkennen is.
Het bodemtype **Sdc** is een matig natte lemig zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont. Het is een grijsbruine Podzolachtige bodem of Prepodzolen en hebben een grijsbruine tot donker grijsbruine bouwvoor van ca. 25 cm dik. De Ap rust meestal op een bruinachtige overgangshorizont en de verbrokkelde textuur B begint meestal op 60-80 cm en is sterk aangetast. Indien de bodem in een Prepodzol stadium zit dan heeft deze horizont ijzerconcreties. Roestverschijnselen beginnen tussen 40 en 60 cm.
Het bodemtype **Pep** is een natte licht zandleembodem zonder profiel. Het is een hydromorfe bodem met een reductiehorizont op licht zandleem. De bouwvoor is 20-30 cm dik en vertoond roestvlekken in een donker grijsbruine matrix. Roestverschijnselen beginnen intens onder de bouwvoor en een reductiehorizont begint tussen 100 en 120 cm.

Figuur 8: Projectgebied weergegeven op de bodemkaart (Bron: Geopunt)

1.3.2.3.2 Bodemerosie

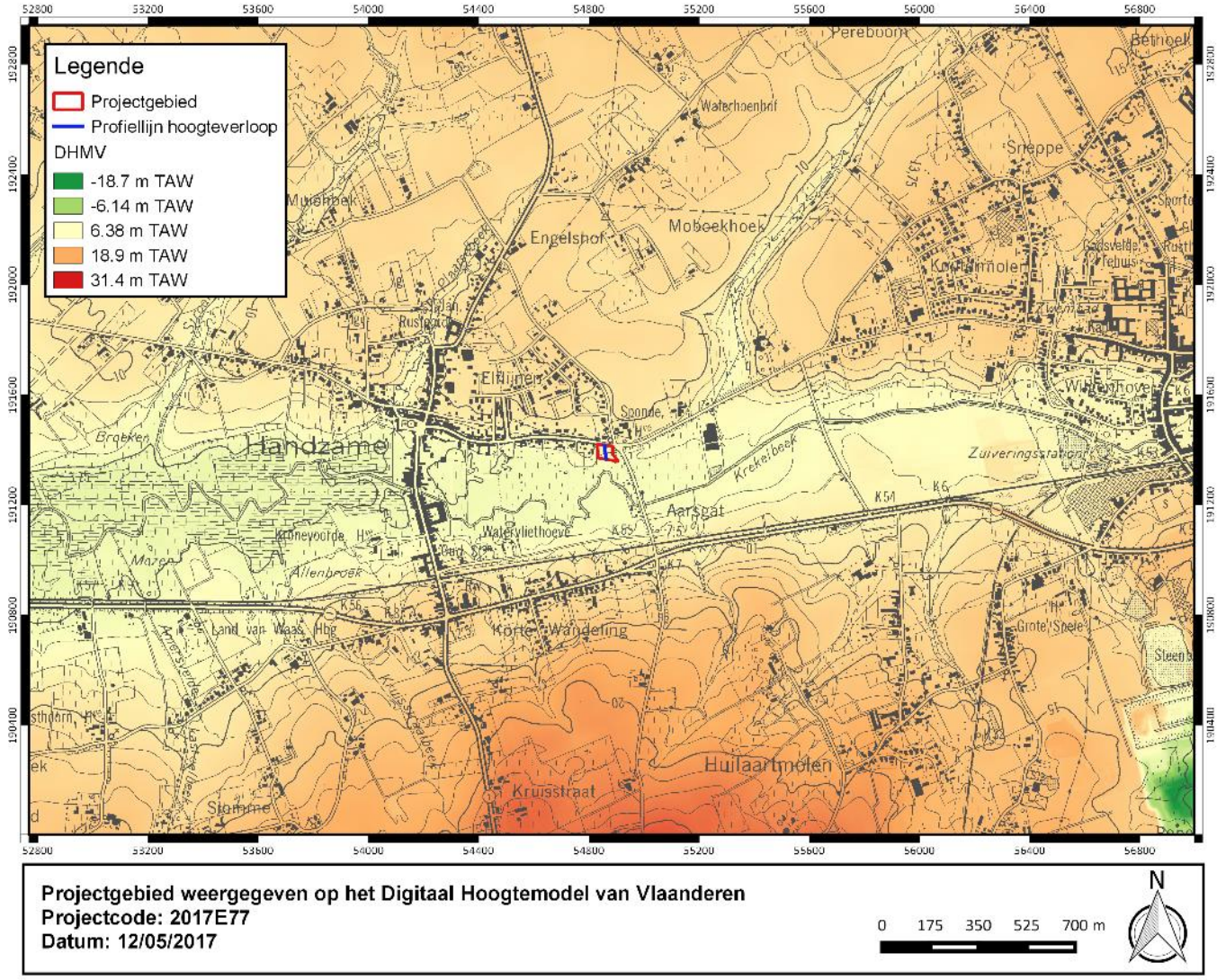
De potentiële bodemerosie van het projectgebied is gekarteerd als zeer laag.

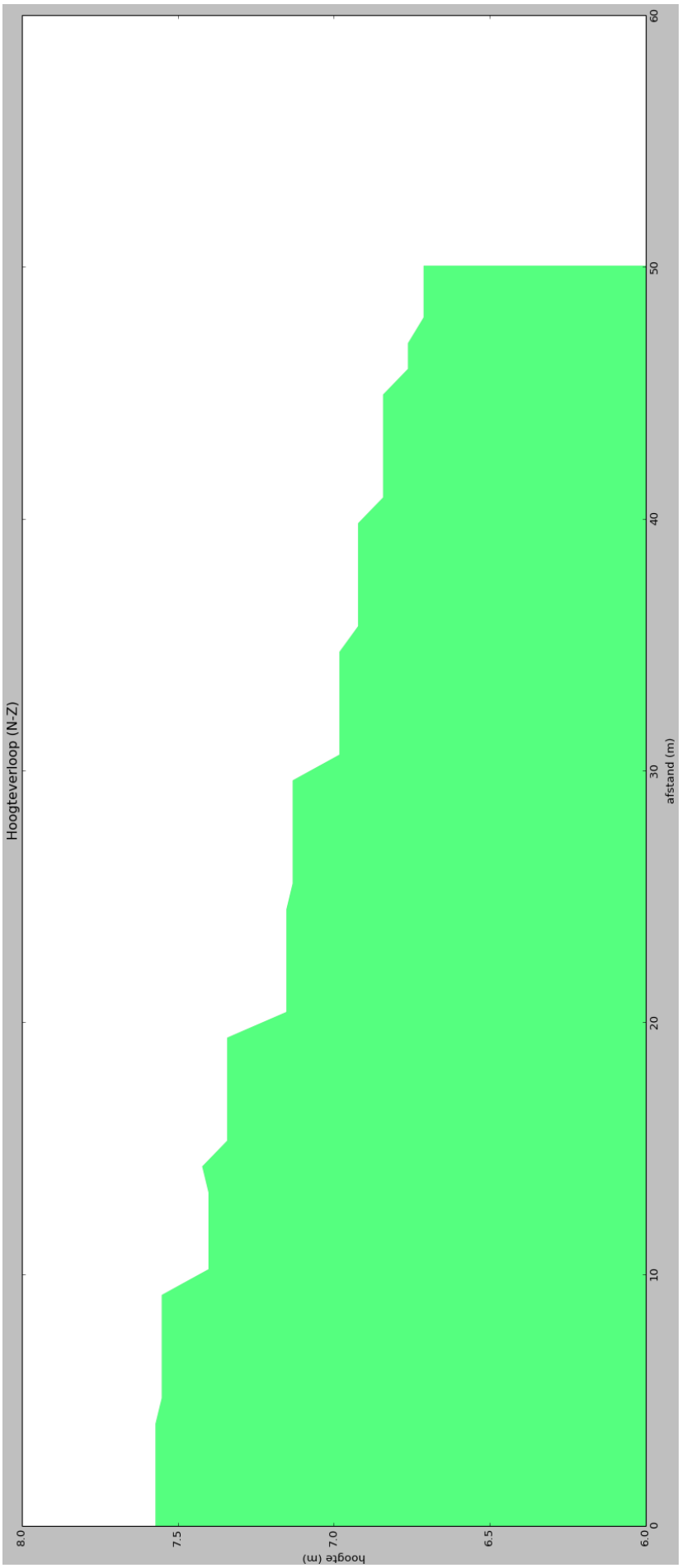
Figuur 9: Projectgebied weergegeven op de potentiële bodemerosiekaart per perceel (Bron: Geopunt)

1.3.2.4 Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHMV) en hoogteverloop

Het projectgebied ligt net in de beekvallei van de Handzamevaart en kent een daling richting het zuiden. De gemiddelde hoogte is ca. 7 m TAW met in het noorden de hoogte op ca. 7,5 m TAW en in het zuiden met een hoogte van ca. 6,5 m TAW.

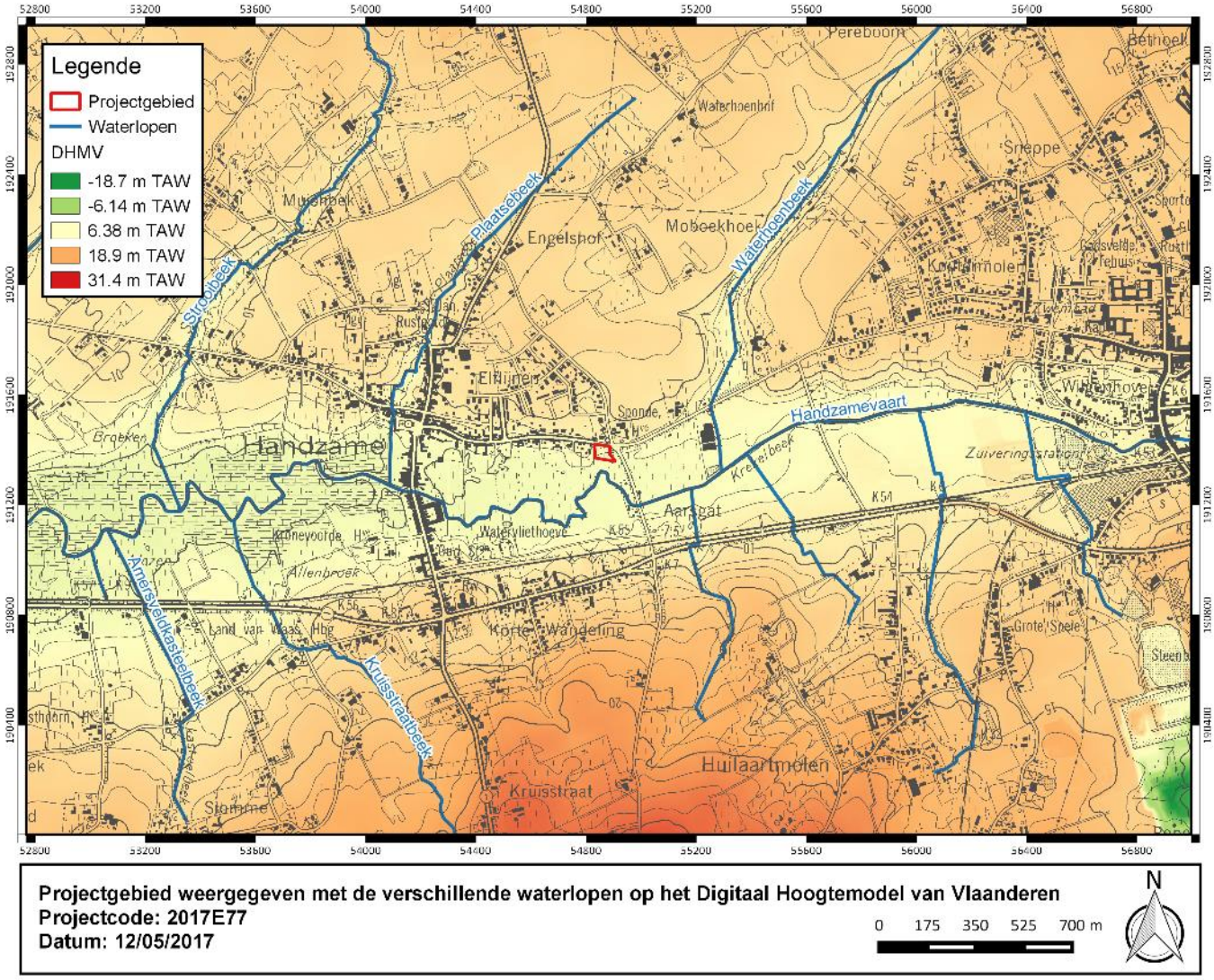
Figuur 10: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (bron: Geopunt).

Figuur 11: Hoogteverloop van het projectgebied (van noord naar zuid) volgens de profiellijn weergegeven op het DHMV (bron: Geopunt).

1.3.2.5 Hydrografie

Het projectgebied is gelegen in het IJzerbekken (deelbekken: Handzamevallei). Net ten zuiden is de Handzamevaart gelegen en het projectgebied is ten westen en oosten omringd door resp. de Plaatsebeek en de Waterhoenbeek.

Figuur 12: Projectgebied weergegeven met de verschillende waterlopen op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (bron: Geopunt).

1.3.3 Gekende archeologische waarden

1.3.3.1 Historisch en cartografisch onderzoek

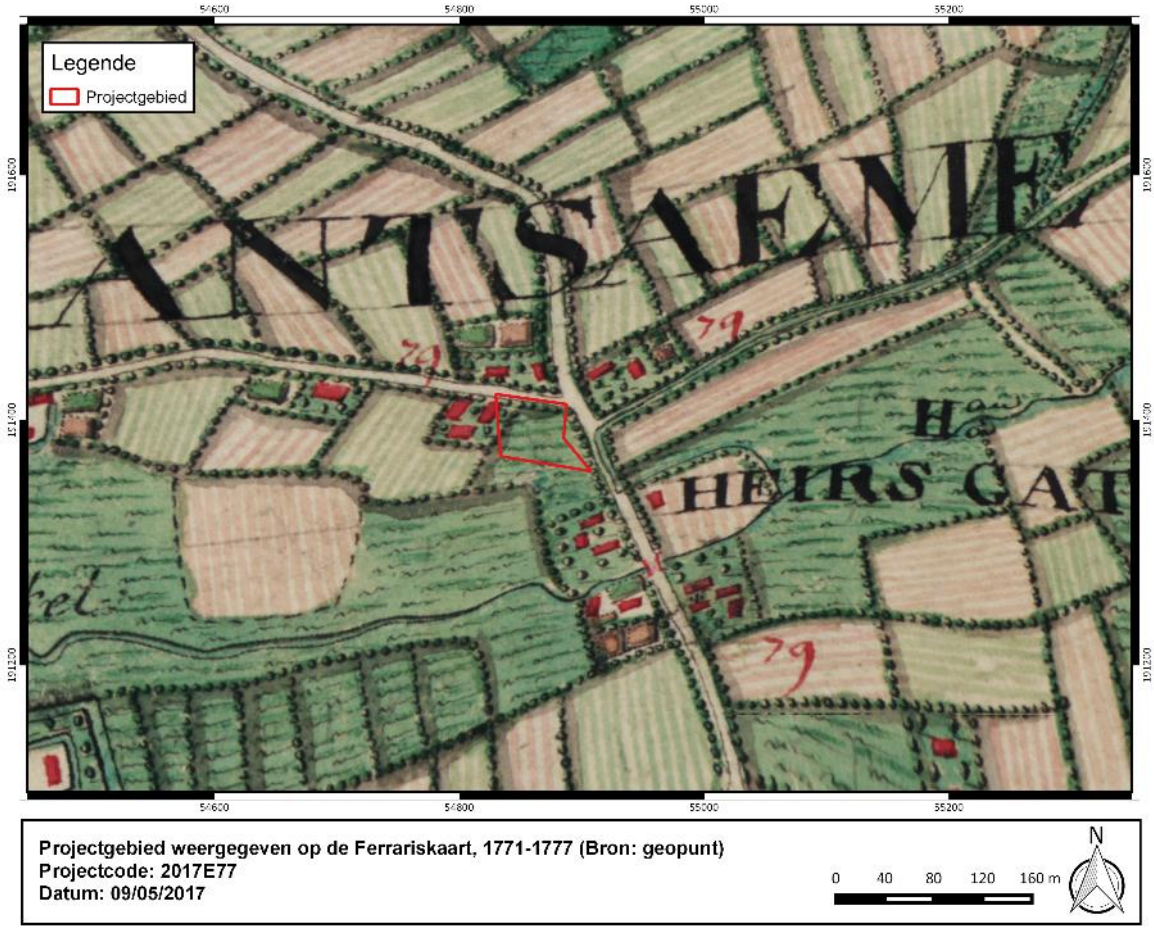
1.3.3.1.1 Historische achtergrond

De laag gelegen gronden in Handzame en omgeving worden tot ver in de middeleeuwen overspoeld door zout water, dat via met de zee verbonden geulen in het binnenland wordt gebracht. Veel van deze schorgronden worden in de loop van de middeleeuwen opnieuw toegankelijk door een geleidelijke opslibbing van de geulen. Op veilige droge gronden, veelal in de buurt van water, ontstaan kleine nederzettingen zoals Handzame. In de 11de eeuw bevindt zich in Handzame nog een haventje of losplaats waar middelgrote schepen bij hoogwater kunnen aanleggen. Het gehucht Aarsgat zou hiermee verband houden. De kooplieden voor de jaarmarkt in Torhout varen over de Ijzerkreek naar Handzame en trekken van daaruit te voet naar Torhout. Handzame ontwikkelt zich zo tot een niet onbelangrijke economische speler.

Gedurende het Ancien Régime behoort het dorp tot de kasselrij van het Brugse Vrije onder het graafschap Vlaanderen. Het grootste deel van het huidige grondgebied maakt deel uit van het Ambacht Kortemark. De belangrijkste heerlijkheid is de Heerlijkheid Edewalle die bestaat uit 18 achterlenen die zich uitrstrekken over het grondgebied van de huidige gemeentes Kortemark, Handzame en Zarren. De heerlijkheid van het ‘Hof van Amersvelde’ is een leen dat rechtstreeks van de Burg van Brugge afhangt.

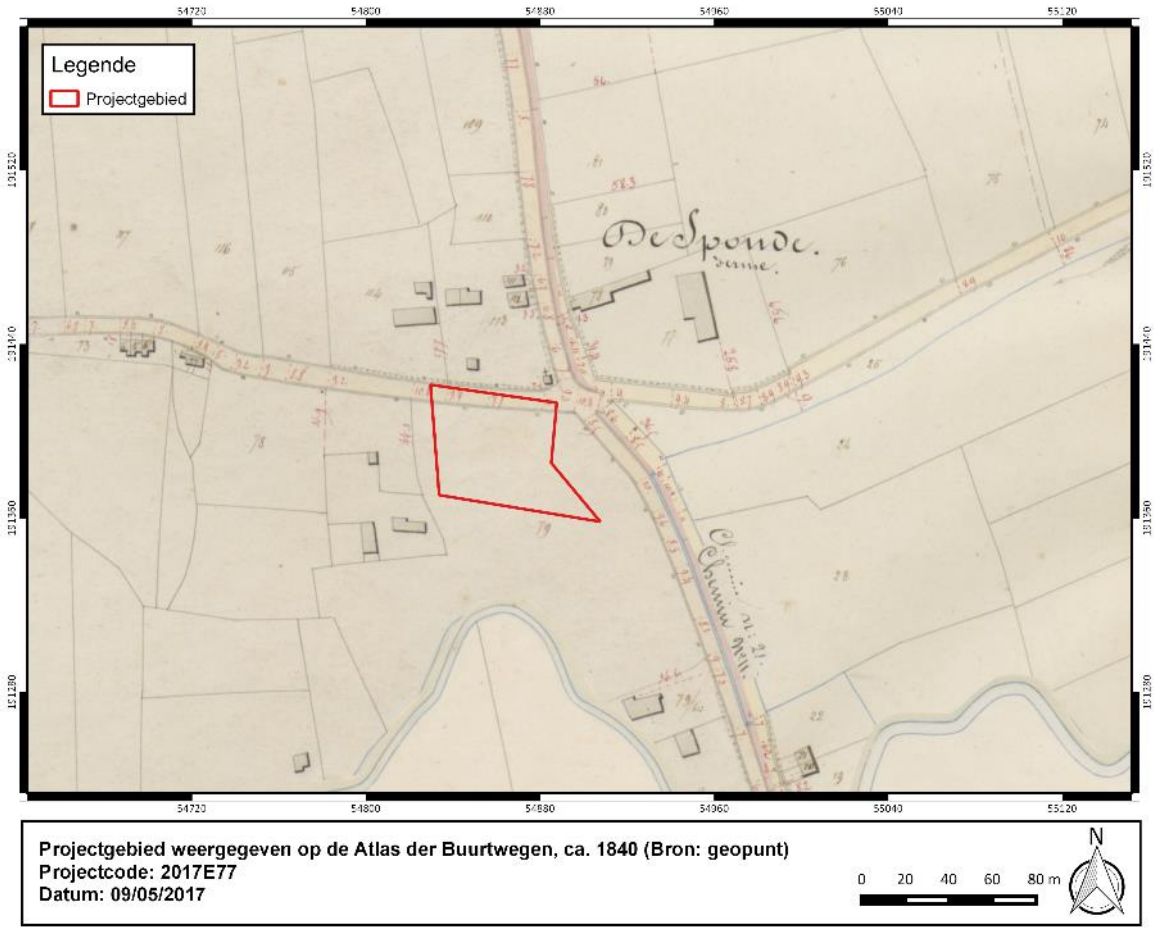
De eerste vermelding van Handzame is in een akte van 1085 uit het cartularium van de abdij van Ename, waarbij het patronaatschap van de kerk en de parochie Handzame wordt opgedragen aan de abdij van Ename. Deze abdij speelt mogelijk ook een rol bij de indijking van het gebied. Tevens wordt in 1294 aan de Ijzermonding in Nieuwpoort de sluis naar Nieuwendamme gebouw, waardoor veel drassige gronden ingepolderd kunnen worden.

1.3.3.1.2 Historische kaarten

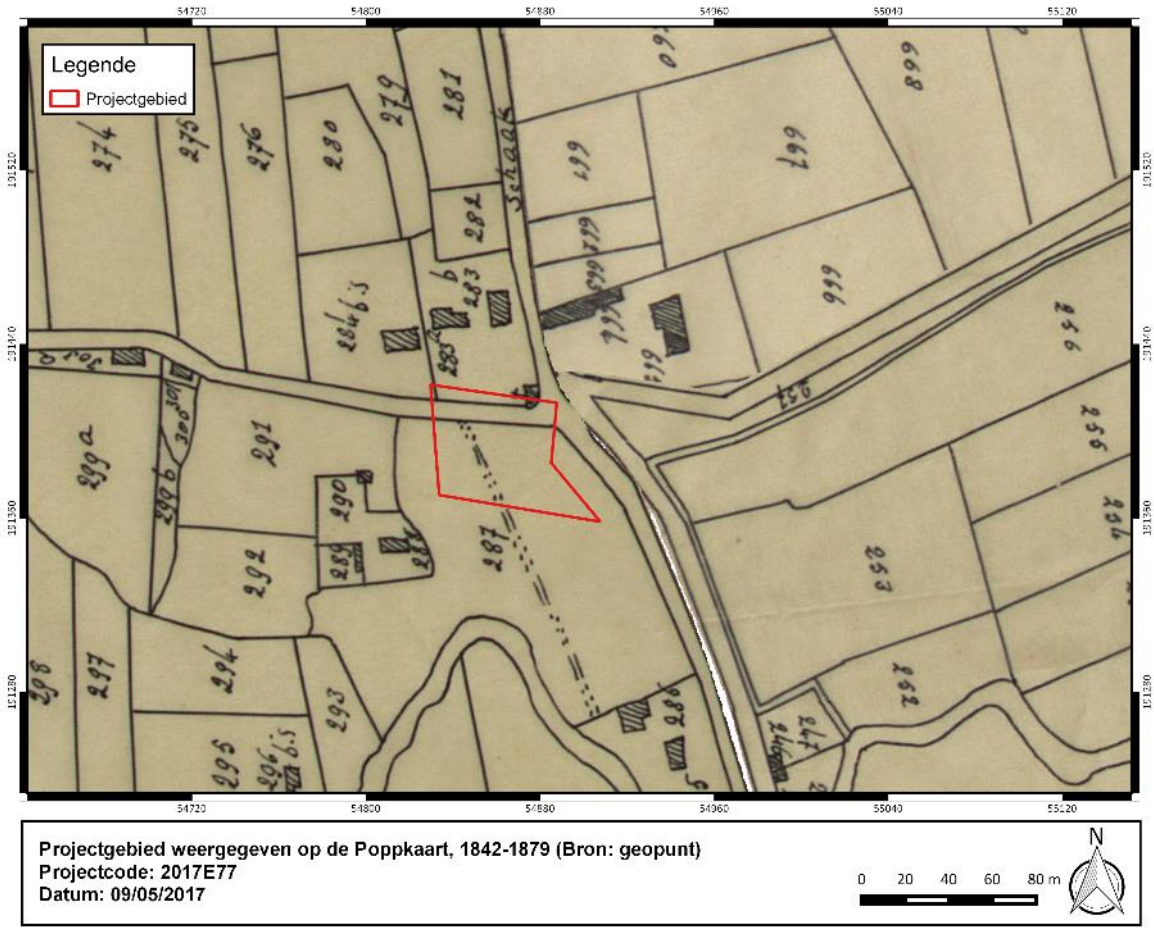

Figuur 13: Projectgebied weergegeven op de Ferrariskaart, 1771-1777 (Bron: Geopunt)

De Ferrariskaart toont aan dat het onderzoeksterrein voor het overgrote deel uit weidegronden bestaat. Mogelijk wordt aan de westzijde een vorm van bebouwing of perceelsbegrenzing aangesneden. Het onderzoeksterrein situeert zich ter hoogte van het gehucht ‘Heirsgat’. Er is vrij geconcentreerde bebouwing in de nabije omgeving van het onderzoeksterrein. Het wegverloop op de Ferrariskaart vertoont reeds veel gelijkenissen met het huidige stratenpatroon. Het tracé van de huidige Aarsdamstraat en Handzamestraat is duidelijk waarneembaar.

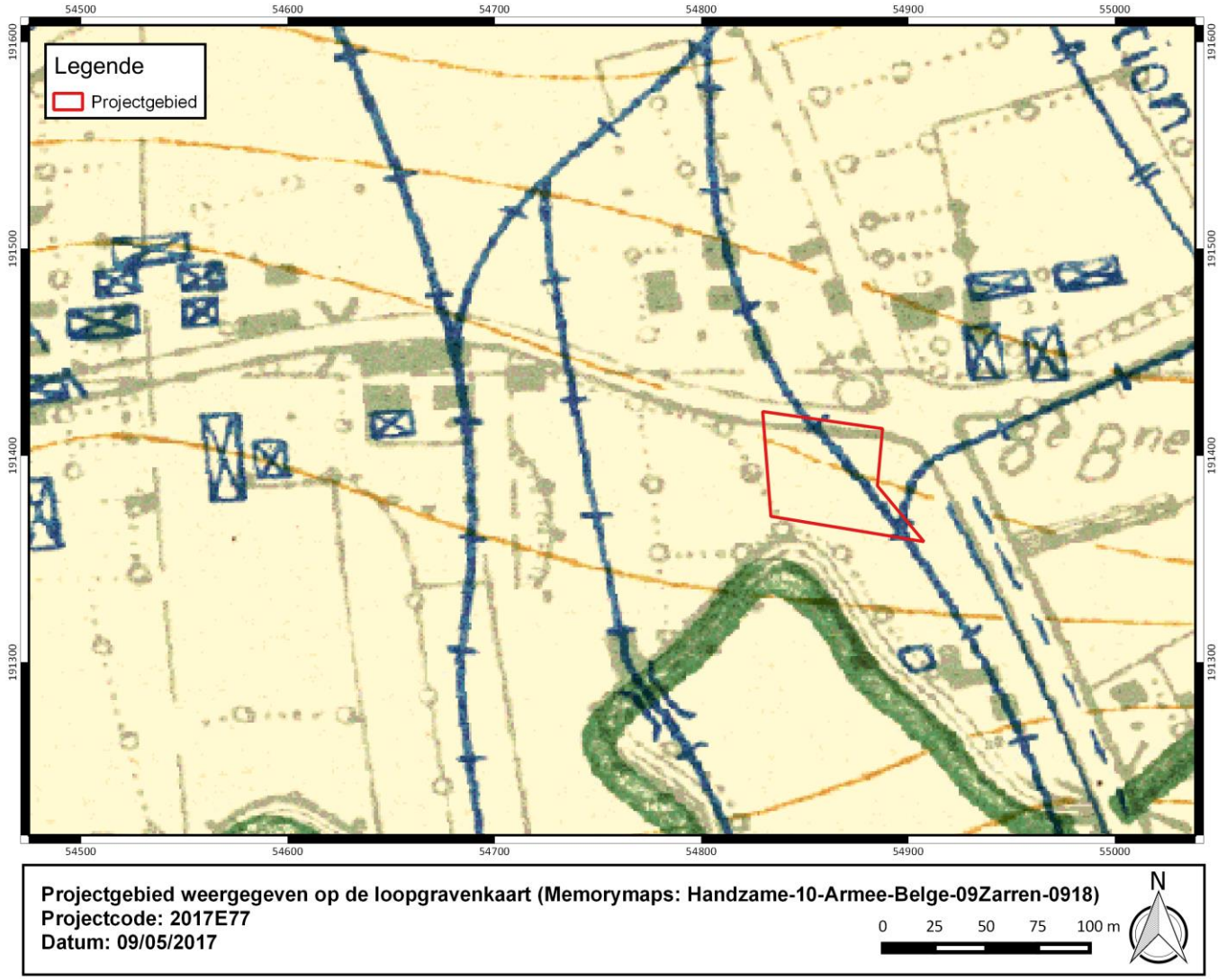

Figuur 14: Projectgebied weergegeven op de Atlas der Buurtwegen, ca. 1840 (Bron: Geopunt)

Figuur 15: Projectgebied weergegeven op de Poppkaart, 1842-1879 (Bron: Geopunt)

De Atlas der Buurtwegen toont geen bebouwing ter hoogte van het onderzoeksterrein. Mogelijk wordt het noordelijk deel van het projectgebied aangesneden door een wegenis. Ook de Poppkaart lijkt aan te tonen dat het tracé van de huidige Handzamestraat doorheen het noordelijk deel van het projectgebied liep aan het midden van de 19de eeuw. Er is bebouwing waarneembaar in de nabije omgeving van het plangebied.

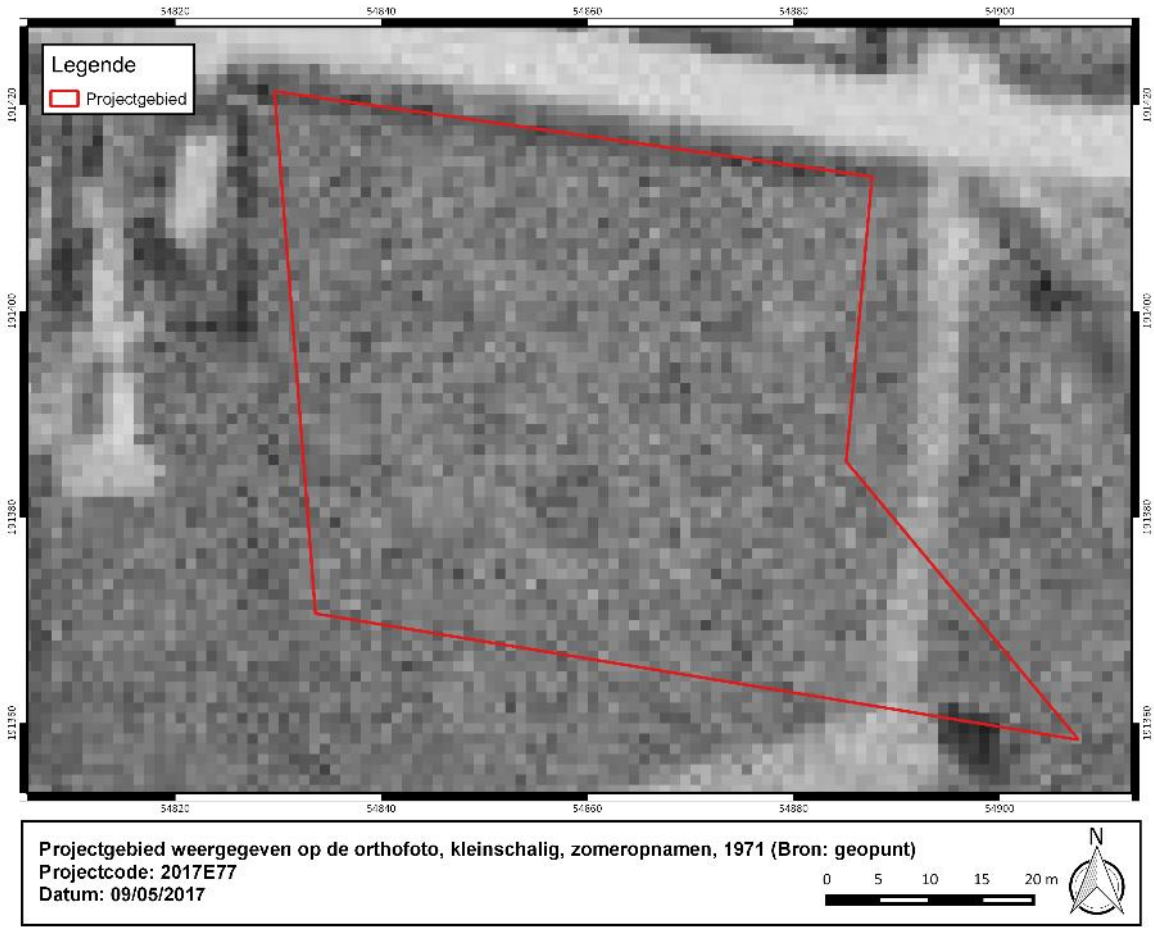

Figuur 16: Projectgebied weergegeven op de loopgravenkaart, september 1918 (Memorymaps: Handzame-10-Armee-Belge-09Zarren-0918)

Binnen het onderzoeksterrein situeert zich een smalspoor. In de nabije omgeving zijn een aantal barakken waarneembaar.

1.3.3.1.3 Huidige gebruik en verstoringen

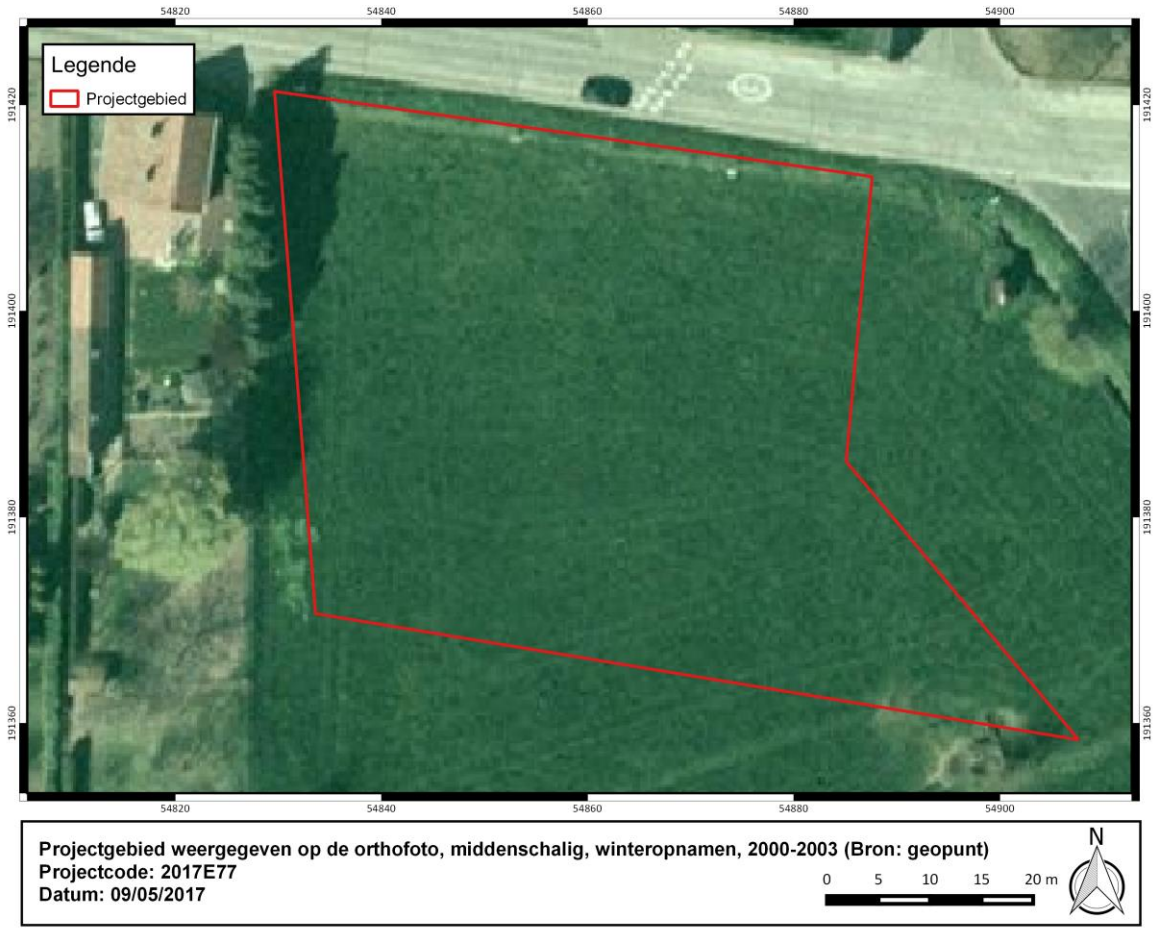
Er is weinig evolutie waarneembaar tussen de orthofoto van 1971 en deze van 2016. Er is geen bebouwing waarneembaar binnen het onderzoeksterrein. Het projectgebied bestaat thans uit weidegrond.

Figuur 17: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1971 (Bron: geopunt)

Figuur 18: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1979-1990 (Bron: Geopunt)

Figuur 19: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2000-2003 (Bron: Geopunt)

Figuur 20: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2008-2011 (Bron: Geopunt)

Figuur 21: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2016 (Bron: Geopunt)

FOTO 1

FOTO 2

FOTO 3

FOTO 4

FOTO 5

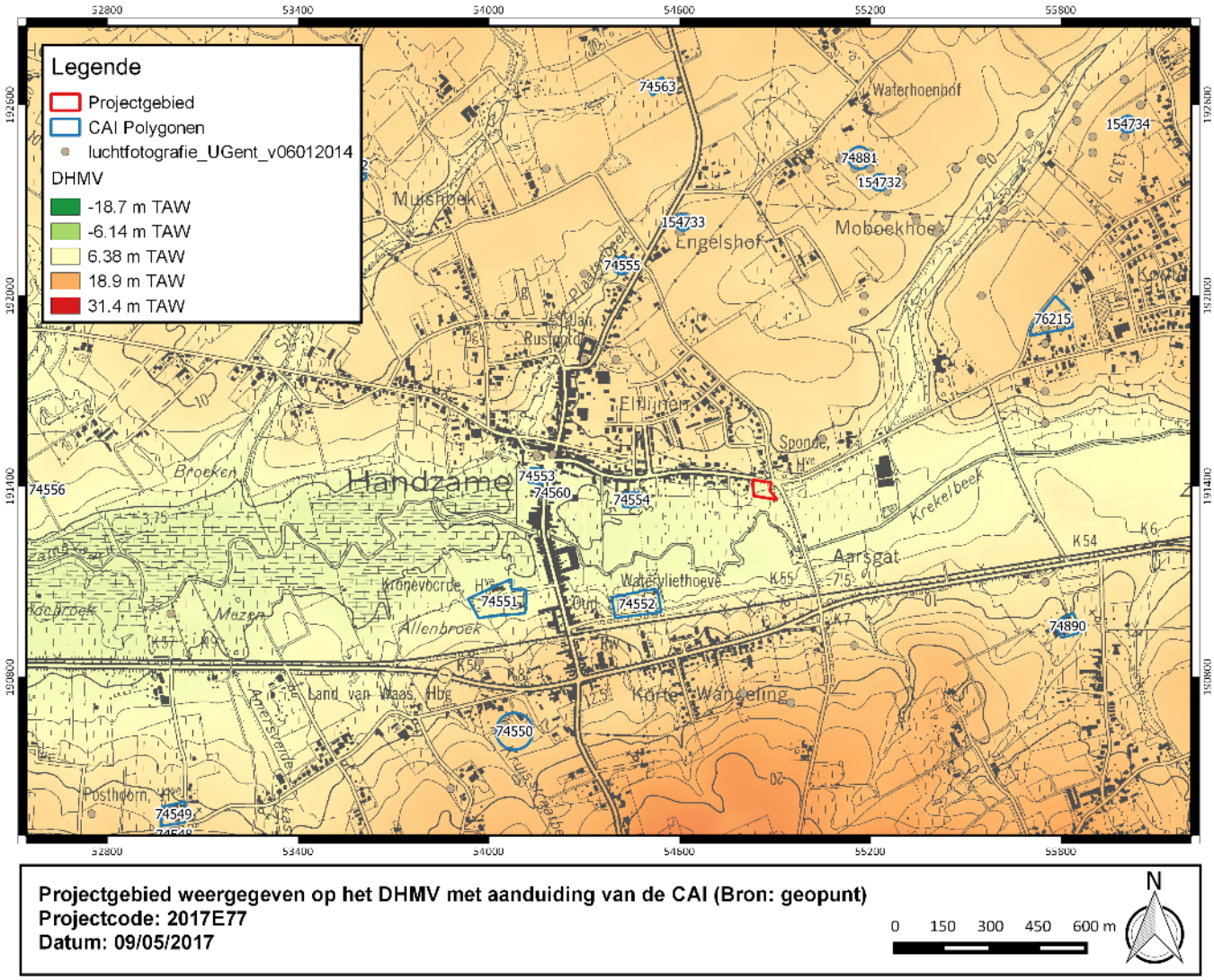

FOTO 6

Figuur 22: Huidige toestand van het terrein

1.3.3.2 Beschrijving van de gekende archeologische waarden

Voor het onderzoeksgebied werden in de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) van Onroerend Erfgoed in de nabije omgeving volgende archeologische (indicatieve) waarden en ondergrondse bouwhistorische waarden vastgesteld:

Figuur 23: Projectgebied weergegeven op het DHMV met aanduiding van de CAI (Bron: Geopunt)

Tabel 3: Overzicht van de aanwezige CAI.

CAI nummer	***Omschrijving***
74549	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74550	Indicator luchtfotografie; NK: 15 meter Onbepaald: Een grafheuvel Bron: Bourgeois, J., Meganck, M. & Semey, J. 1998: Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormig structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, II, Archeologische Inventaris Vlaanderen. Buitengewone reeks 5, Gent, p.35-36

CAI nummer	***Omschrijving***
74551	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74552	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74553	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74554	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74555	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74556	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74560	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74563	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74881	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
74890	Indicator cartografie; NK: 15 meter Late middeleeuwen: alleenstaande site met walgracht
76215	Opgraving (1992, Bourgeois, J.); NK: 15 meter Mesolithicum: onafgewerkte spits Midden-Neolithicum: - driehoekige pijlpunt vervaardigd op een gepolijste afslag - massieve hoefvormige afslafschrabber - kern met 1 slagrichting - een reeks klingen en micro-klingen Late ijzertijd: in de bovenste vulling van de beide kringgreppels: handgemaakt aardewerk, geknikt aardewerk (schalen en situla-vormige potten) scherven met kam- of groevenversiering. Waarschijnlijk afval van een nog niet gelokaliseerde nederzetting. Vroege bronstijd: Grafheuvel - Grafheuvel I in oostelijke zone van terrein; 1,1 tot 1,5m brede en 0,7 à 0,8m diepe gracht. Geen perifere structuren of graf teruggevonden. Mogelijk wel een binnencirkel. - Grafheuvel II ten westen van I; 1,5 tot 1,75m brede en ca. 0,9m diepe gracht. Geen perifere structuren of graf aangetroffen. In het tweede opvullingspakket van

CAI nummer	***Omschrijving***
	cirkel I werd een reeks scherven van 1 zelfde pot teruggevonden, waarschijnlijk te dateren in de bronstijd. Late middeleeuwen: perceelsgracht WO I: 2 ronde kuilen met materiaal uit WO I Onbepaald: 2 reeksen van karrensporen, waarvan één over de vulling van grafheuvel II loopt, geen datering mogelijk Bron: BOURGEOIS J. en M. MEGANCK 1993: Noodonderzoek 1992 op een door luchtfotografie ontdekt site te Kortemark-Koutermolenstraat. Grafheuvels uit Bronstijd en nederzetting uit de Late Ijzertijd, in Westvlaamse Archaeologica, 9, 1, p. 7-10.
154732	Indicator luchtfotografie; NK: 150 meter Onbepaald: drievoudige circulaire structuur Bron: Bourgeois, J., Meganck, M. & Semey, J. 1998: Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormig structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, II, Archeologische Inventaris Vlaanderen. Buitengewone reeks 5, Gent, p.47-49
154733	Indicator luchtfotografie; NK: 150 meter Onbepaald: dubbele circulaire structuur Bron: Bourgeois, J., Meganck, M. & Semey, J. 1998: Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormig structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, II, Archeologische Inventaris Vlaanderen. Buitengewone reeks 5, Gent, p.47-49
154734	Indicator luchtfotografie; NK: 150 meter Onbepaald: circulaire structuur Bron: Bourgeois, J., Meganck, M. & Semey, J. 1998: Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormig structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, II, Archeologische Inventaris Vlaanderen. Buitengewone reeks 5, Gent, p.47-49

1.4 Synthese

De opdrachtgever plant de realisatie van een kleinschalige verkaveling met 5 loten voor halfopen bebouwing aan de Handzamestraat te Handzame, deelgemeente van Kortemark. Het volledige plangebied is ca. 3000m2 groot en is heden in gebruik als grasland.

Het terrein is gelegen in de zandstreek buiten de Vlaamse Vallei, in het IJzerbekken. Circa 100m ten zuiden van het plangebied stroomt de Handzamevaart, het terrein staat gekarteerd in het alluvium van deze waterloop. De Quartairgeologische kaart geeft een profielopbouw weer van fluviatiele afzettingen van het Holoceen bovenop het laat-Pleistoceen eolisch dek, Deze afzettingen rusten een basis van laat-Pleistocene, fluviatiele afzettingen. Het sediment bestaat uit natte zandleem. Het terrein kent een licht verval van noord naar zuid van ca. 1m. Gelet op de ligging in de alluviale vlakte van de Handzamevaart bestaat de mogelijkheid dat zich een afgedekt, archeologisch relevant, niveau heeft ontwikkeld. Teneinde dit te evalueren is een bodemkundige evaluatie van het terrein noodzakelijk.

De historische en cartografische bronnen wijzen op een rurale omgeving en een gebruik als grasland. De kaart van Ferraris geeft in de nabije omgeving enkele hoeves weer. Gelet op de ligging in het alluvium was het terrein vóór de middeleeuwen waarschijnlijk te nat voor bewoning. Pas vanaf het afnemen van de getijdenwerking via de IJzer door dichtslibbing en inpoldering zal het gebied interessant worden voor bewoning en bewerking. De kaart van Ferraris toont ook de ontwikkeling van de dorpskern van “Heirsgat” ter hoogte van een oversteekplaats aan de Handzamevaart.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog komt de omgeving van Kortemark in het Duitse achterland te liggen. Er bevindt zich in hoofdzaak logistieke infrastructuur, op het plangebied staat een smalspoor afgebeeld op een loopgravenkaart uit 1918, die het terrein zuidwest-noordoost doorkruist. De studie van recente orthofoto’s bevestigd het beeld van een ruraal gebruik tot op heden.

Op het terrein zelf zijn geen archeologische waarden gekend. In de ruime omgeving geeft de CAI verschillende laatmiddeleeuwse hoeves met walgracht weer die gekend zijn op basis van cartografisch materiaal. Anderzijds valt op dat langsheen de Handzamevaart verschillende bronstijdgrafcirkels gekend zijn door middel van luchtfotografie. Twee hiervan, aan de Koutermolenstraat te Kortemark, werden opgegraven in het kader van een noodonderzoek in 1992 o.l.v. Jean Bourgeois, waarbij ook materiaal uit de steentijden en de ijzertijd is gerecupereerd.

Verder onderzoek inzake de bodemopbouw is noodzakelijk om te achterhalen of zich afgedekte, archeologisch relevante niveaus op het terrein bevinden.

1.4.1.1 Interpretatie van aan- of afwezigheid van archeologisch erfgoed

Er zijn geen argumenten om aan te nemen dat delen van) het terrein reeds verstoord zijn. Gelet op de gekarteerde ligging in een alluviale vlakte bestaat de kans op de aanwezigheid van afgedekte archeologische resten, omwille van deze vaststelling is een landschappelijk booronderzoek noodzakelijk.

Deel 2: Bibliografie

Agentschap Onroerend Erfgoed 2016

AGIV

DOV Vlaanderen

Geoportaal

Geopunt

Van Ranst, E. & Sys, C. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Universiteit Gent.

Deel 3: Bijlagen

Projectcode	**2017E77**
Onderwerp	**Handzame Aarsgat**
Plannummer	1
Type plan	Kadasterplan
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksgebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017

Plannummer	2
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksgebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017

Plannummer	3
Type plan	Bouwplan
Onderwerp plan	Verkavelingsplan
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	4
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017

Plannummer	5
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Traditionele landschappenkaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017

Plannummer	6
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Tertiair Geologische Kaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017

Plannummer	7
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Quartair Geologische Kaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017

Plannummer	8
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017

Plannummer	9
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Potentiële bodemerosie per perceel
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017

Plannummer	10
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/05/2017

Plannummer	11
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	Hoogteverloop
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/05/2017

Plannummer	12
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	Waterlopen
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	12/05/2017

Plannummer	13
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Ferraris
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1771-1777

Plannummer	14
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Atlas der Buurtwegen
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Ca. 1840

Plannummer	15
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Poppkaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1842-1879

Plannummer	16
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Loopgravenkaart
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	September 1918

Plannummer	17
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1971

Plannummer	18
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1979-1990

Plannummer	19
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2000-2003

Plannummer	20
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2008-2011

Plannummer	21
Type plan	Orthofoto
Onderwerp plan	Locatie onderzoeksterrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	2016

Plannummer	22
Type plan	Foto’s
Onderwerp plan	Huidige toestand van het terrein
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	Onbekend

Plannummer	23
Type plan	Hoogtemodel
Onderwerp plan	CAI
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	09/05/2017